

Ramūnas ČIČELIS
Vytauto Didžiojo universitetas

Prano Dovalgos literatūrinių vertimų recepcija

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama Čekoslovakijoje gyvenusio lietuvių vertėjo iš čekų kalbos Prano Dovalgos darbų recepcija tarpukario Lietuvos spaudoje, remiantis jo biografija ir žurnalisto Petro Algio Mikšos tekstuose pateikiama šios recepcijos apžvalga. Pagrindinis dėmesys tyrime skiriamas P. Dovalgos vertimų recepcijos pretekstams bei kontekstams atskleisti, taip įsigilinant į motyvus, kurie skatino vertėją lietuviškai perteikti daugelį čekų grožinės literatūros autorių. Be to, analizuojamos P. Dovalgos recenzentų biografinės sąsajos su vertimų originalų autorių gyvenimo faktais ir aptariama, kokių politinių srovių tarpukario Lietuvos spaudoje pasirodė recenzentų straipsnių apie P. Dovalgos vertimus. Straipsnio pabaigoje daroma išvada, kad recenzentų nuomonės apie šio vertėjo darbų kokybę koreliuoja su jo verstų autorių, recenzentų ir leidinių politiniais įsitikinimais. Šiame straipsnyje pateiktas tyrimas leidžia daryti prielaidas, kurios galėtų paaiškinti kai kurių P. Dovalgos biografinių pasirinkimų motyvus ir priežastis.

Raktažodžiai: Pranas Dovalga, čekų literatūra, vertimai, recepcija, tarpukaris.

Šiame straipsnyje siekiama aptarti lietuvių žurnalisto, vertėjo Prano Dovalgos literatūrinių vertimų iš čekų į lietuvių kalbą recepciją. Tyrimo metodologijai svarbios Hanso Roberto Jausso XX a. pradžioje suformuluotos idėjos, tapusios recepcijos teorijos pagrindu. Pagal šią teoriją, recepcija – tai skaitytojo sąveika su grožinės literatūros tekstu, pagrįsta „lūkesčių horizontu“, kuris apibrėžiamas kaip kontekstų, išankstinių skaitytojo nuostatų ir kūrinio sukūrimo bei skaitymo istorinių aplinkybių visuma. Pasak H. R. Jausso, skaitytojas, skaitydamas tekstą, jį tarsi sukuria antrą kartą ir yra net svarbesnis už patį kūrinio autorių.¹ Mūsų tyrimo atveju pats P. Dovalga, kaip vertėjas, nėra toks svarbus, koks

¹ Jaus, Hans Robert, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, *Senoji Lietuvos literatūra: literatūros istorija ir jos kūrėjai* 17 (2004), 211.

reikšmingas yra vertėjo darbo medžiagos – teksto originalo – pasirinkimas ir išversto teksto vertinimai, priklausantys nuo to, kas rašo vertimo recenziją ir kur ją publikuoja.

Straipsnyje keliami šie uždaviniai: trumpai pristatyti P. Dovalgos biografiją, apžvelgti žurnalisto Petro Algio Mikšos prieš daugiau nei dešimtmetį atliktus P. Dovalgos vertimų recepcijos tyrimus ir analizuoti, kokie pretekstai ir kontekstai turėjo įtakos P. Dovalgos vertimų recepcijai tarpukario Lietuvos periodikoje. Tyrimo struktūra lygiagreti jo uždaviniams: pirmieji du skyriai daugiausia grindžiami P. A. Mikšos atliktais darbais, kuriuose rekonstruojama P. Dovalgos biografija ir surinktos visos jo vertimų recenzijos bei jos lakoniškai pristatomos mūsų šimtmečio pradžios Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų spaudoje: žurnale „Tarp knygų“ ir Amerikos lietuvių laikraščio „Draugas“ kultūriniame priede.² Šias publikacijas P. A. Mikša vainikavo platesniu leidiniu, paskirdamas savo redaguojamo periodinio žurnalo „Lietuva ir Čekija“ ištisą numerį P. Dovalgos asmenybei ir darbams nušviesti.³ Trečiajame mūsų straipsnio skyriuje gilinamasi į tai, kokius autorius P. Dovalga pasirinko verst, ir bandoma suprasti tų pasirinkimų motyvus, taip pat aiškinamasi, kurie recenzentai rašė apie P. Dovalgos tyrimus, ir vėlgi darant atsargias prielaidas, kurios galėjo nulemti recenzijose išsakytus vertinimus, ypač turint galvoje, kad recenzentai dažniausiai nemokėjo čekų kalbos. Tad pagrįsta klausiti, ar jų vertinimai nebuvo nulemti kitų priežasčių: politinių vertėjo ir vertimo vertintojų pažiūrų, asmeninių pažinčių ir kitų, jau labiau ekstraliteratūrinių veiksnių, kurie visgi svarbūs P. Dovalgos vertimų recepcijai. Trečiasis mūsų straipsnio skyrius baigiamas Lietuvos tarpukario periodinių leidinių, kuriuose pasirodė P. Dovalgos atliktų vertimų recenzijos, lyginamąja analize. Straipsnio išvadoje, remiantis atliktu tyrimu, formuluojamos tolesnių tyrimų prielaidos, kurios galbūt leistų atsakyti į iki šiol neaiškius klausimus apie P. Dovalgos gyvenimo peripetijas, jo studijų Lietuvoje kaitą, emigraciją į Čekiją ir tragišką žūtį, apie kurią kol kas žinoma nedaug.

Tyrimo hipotezė leidžia kelti klausimą, ar P. Dovalgos vertimų recepcijai tikrai didesnę įtaką darė imanentiškas jo išverstų kūrinių literatūrinis vertinimas nei verstų pasirinktų autorių, recenzentų ir jų vertinimus publikavusių leidinių skeistos politinės pažiūros bei kiti istoriniai kontekstai.

Norint įgyvendinti tyrimo uždavinius, pasiekti užsibrėžtą tikslą ir atsakyti į hipotetinį klausimą, svarbiausios yra P. A. Mikšos publikacijos. Be to, straipsnyje remiamasi Dangiro Mačiulio ir Leono Gudaičio Lietuvos tarpukario spaudos, kultūros politikos pagrindų bei visos valstybės politikos tendencijų tyrimais⁴, kitų literatūrologų ir istorikų tyrimais. Mūsų straipsniui taip pat svarbi Kęstučio Raškausko humanitarinių mokslų daktaro disertacija „Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)“⁵, kurioje gausu aktualios

² Mikša, Petras Algis, „Žymų bohemistų prisimenant“, *Tarp knygų* 7–8 (2013), 28–31; Mikša, Petras Algis, „Nežinomas autorius“, *Draugas*, 2012, nr. 2, 3–4.

³ Mikša, Petras Algis, „XX amžius: Pranas Dovalga – užmirštas ir atrastas idealistas – Lietuvoje ir Čekoslovakijoje“, *Lietuva ir Čekija* 22–24 (2013), 8–293.

⁴ Mačiulis, Dangiras, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005; Gudaitis, Leonas, *Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

⁵ Raškauskas, Kęstutis, *Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2014.

medžiagos ir pateikiamos išvados apie minėto laikotarpio Lietuvos kairiąją kultūros kryptį, svarbią suprantant P. Dovalgos vertimų pretekstus ir recepcijos kontekstus.

Šis tyrimas naujas ir aktualus ne tuo, kad pristatomi P. A. Mikšos atlikti darbai (be šių apžvalgų būtų neįmanoma kalbėti apie P. Dovalgos vertimų recepcijos „lūkesčių horizontus“), o tuo, kad, kaip pats P. A. Mikša užsimena savo straipsniuose, atliekama literatūrologinė analizė, leidžianti ne kategoriškai teigti, o rasti prielaidų, nulėmusių P. Dovalgos gyvenimo eigą ir kūrybinės veiklos turinį.

Prano Dovalgos biografijos apžvalga

P. Dovalga gimė 1911 m. spalio 2 (15) d. tėvo Kazimiero Dovalgos ir motinos Onos Čechanavičiūtės šeimoje Laikiškiuose, Jonavos valsčiuje, Kauno apskrityje. Jo tėvai turėjo tris sūnus ir vieną dukterį. 1924 m. rugpjūčio 24 d. P. Dovalga pradėjo mokytis Jonavos vidurinėje mokykloje. 1925 m. įstojo į Mokytojų profesinės sąjungos Kauno gimnaziją suaugusiesiems. Mokydamasis dirbo dienraščio „Lietuvos aidas“ ekspedicijos tarnautoju. 1929 m. baigė gimnaziją gerais pažymiais. 1929 m. rugsėjo 13 d. pradėjo studijuoti statybą Lietuvos universiteto Technikos fakultete. Yra žinoma, kad tuo metu jis gyveno Pabartonių vienkiemyje. Tų pačių metų spalio 4 d., kaip priežastį nurodydamas sunkią materialinę būklę, jis perėjo studijuoti į Teisių fakultetą. Tuomet P. Dovalga jau gyveno Jonavoje. Kiek vėliau nei po metų, 1930 m. spalio 18 d. jis pasiprašė pervedamas į studijas Žemės ūkio akademijoje ir ten mokėsi agronomijos; 1933 m. viduryje metė studijas Žemės ūkio akademijoje. Dar būdamas Lietuvoje, P. Dovalga priklausė sąjungai „Jaunoji Lietuva“ ir Šaulių sąjungai.

Vėliau, nuo 1933 m., P. Dovalga jau gyveno Prahoje. Pasak P. A. Mikšos, yra žinių, kad jis bandė studijuoti universitete ir ten, tačiau studijų programa nėra žinoma. Čekoslovakijoje⁶ P. Dovalga aktyviai dalyvavo meno žurnalo „Salon“ Lietuvai skirto numerio leidyboje; tuo metu jis bendradarbiavo ir kituose leidiniuose. P. Dovalgos publicistikos temos apima klausimus nuo Čekoslovakijos istorijos iki žymių asmenybių biogramų. Emigracijoje P. Dovalga užsiėmė literatūriniais vertimais, dramaturgijos veikalų rašymu ir žurnalistine veikla, yra ne vieno straipsnio, nukreipto prieš fašistinius Čekoslovakijos okupantus, autorius. 1938–1939 m. P. Dovalga jau gyveno Bratislavoje. Jis buvo Čekoslovakijos valdžios Hrado patikėtinis, 1938 m. spalio 5 d. vykęs į apskrities kariuomenės štabą Trenčino mieste. Slovakijoje jis anksčiau buvo rinkęs informaciją ir Hradui raportavęs prieš tų pačių metų spalio 6 d. įvykusį partijų suvažiavimą, po kurio buvo paskelbta Slovakijos Jozefo Tiso autonominė vyriausybė. Yra žinoma, kad gestapas tuo metu jau domėjosi P. Dovalgos asmeniu ir veikla.

P. Dovalgos gyvenimo baigtis įrodo jo dalyvavimą antihitlerinėje veikloje 1938–1941 m. 1940 m. vasario 13 d. vokiečių psichiatrinė-neurologinė universitetinė klinika išsiuntė laišką P. Dovalgos tėvams, prašydama paciento charakteristikos; ligoninėje jis atsidūrė 1940 m. sausio 30 d. dėl vadinamojo trumpalaikio nervinio reiškinio. Vėliau

⁶ Žlugus Austrijos–Vengrijos imperijai, Čekoslovakijos valstybė egzistavo nuo 1918 iki 1992 m. 1993 m. valstybė padalyta į Čekiją ir Slovakiją.

gydytojai rašė laiškus jo tėvams, kad šie pasiimtų sūnų iš ligoninės. P. Dovalga tuo metu rašyti į tėvynę galėjo, tačiau tik vokiškai.

1941 m. lapkričio 17 d. Ruzynės kareivinėse Prahoje P. Dovalga buvo sušaudytas. Tą pačią dieną ten pat SS kareiviai sušaudė dar tris antinacinio pasipriešinimo judėjimo dalyvius. P. Dovalgos kapas iki šiol nerastas ir nežinomas.⁷

Prano Dovalgos literatūrinių vertimų recepcija pagal Petrą Algį Mikšą

Pirmieji P. Dovalgos vertimai iš čekų ir slovakų į lietuvių kalbą pasirodė 1933 m. dienraštyje „Lietuvos aidas“. Savąjį darbą vertėjas pasirašė Raibo slapyvardžiu. P. Dovalgos dėka lietuvių skaitytojai galėjo užmegzti pažintį su čekų literatūros klasiku Karel Čapeku, laikraščio puslapiuose skaitydami jo apsakymą. Po dvejų metų, 1935-aisiais, jau išleidžiama P. Dovalgos išversta knyga – Ivano Olbrachto romanas „Plėšikas Nikola Šuhaj“.⁸ Dar po vienerių metų P. Dovalga sudarė ir išvertė čekų prozos antologiją „Besišypsanti mergaitė“, kurią sudaro šešiolikos autorių apsakymai.⁹ 1937 m. Lietuvos leidykla „Dirva“ išleido P. Dovalgai jau pažįstamo K. Čapeko romaną „Karas su salamandromis“.¹⁰ Po dvejų metų P. Dovalga išvertė ir sudarė čekoslovakų prozos antologijos antrąją dalį „Slovakų proza“ ir dar kartą prakalbino K. Čapeką lietuviškai, skaitytojams ketindamas pasiūlyti pastarojo romaną „Kratatitas“, tačiau ir antologijos antroji dalis, ir K. Čapeko romanas nebuvo išleisti dėl prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo. Pasak P. A. Mikšos, šie rankraščiai buvo parengti (tai patvirtina vertėjo laišakai seseriai į Lietuvą), bet vėliau nerasti.¹¹

P. Dovalgos vertimų recepcija Lietuvoje prasideda nuo žymaus literatūros kritiko Kosto Korsako recenzijos apie I. Olbrachto romaną. Ji buvo išskirtinai teigiama, buvo giriamas vertėjo atliktas darbas.¹² Recenzijoje labai aiškiai matoma, kad išverstas tekstas vertinamas labiau pagal politinius nei meninius kriterijus:

<...> įstatymai paprastai būna nustatyti ne visos visuomenės valia ir dažnai saugoja ne visos visuomenės sluoksnių interesus lygia dalimi, o neretai net yra priemonė vieniems žmonėms slėgti ir išnaudoti kitus. <...> Nikola Šuhaj asmeny Ivan Olbrachtas norėjo atvaizduoti kovotoją už žmonijos laimę.¹³

Kitas recenzentas Petras Ruseckas P. Dovalgai priekaištavo dėl paties pasirinkimo versti šį kūrinį. Pasak neigiamą recenziją parašiusio kritiko, romano veikėjas N. Šuhajus pernelyg

⁷ Mikša, „Žymų bohemistą prisimenant“, 28–31.

⁸ Olbracht, Ivan, *Plėšikas Nikola Šuhaj*. Kaunas: Sakalas, 1935.

⁹ *Besišypsanti mergaitė*. Kaunas: Spaudos fondas, 1936.

¹⁰ Čapek, Karel, *Karas su salamandromis*. Marijampolė: Dirva, 1937.

¹¹ Mikša, „Žymų bohemistą prisimenant“, 30.

¹² *Ibid.*

¹³ Korsakas, Petras, „Romanas apie plėšiką“, *Kultūra* 8 (1935), 485, 487.

panašus į Tadaž Blindą, todėl išvelgtas galimas neigiamas poveikis lietuvių skaitytojams.¹⁴ Recenzijos autoriaus kalbėjimas aiškiai pažymėtas autoritarine literatūros ir kultūros eksperto laikysena – recenzentas mano turįs galią nurodyti, ką versti būtina ir ko geriau nereikėtų versti:

Vis dėlto, ar negeriau būtų šio romano visiškai nevertus į lietuvių kalbą ir neleidus. Jis, deja, siekia parodyti, kaip netinkamos sąlygos demoralizuoja ir visai gerus žmones – mums gali būti ir žalingas, nes gali pateisinti skatinti plėšikavimą, juo labiau, kad mes ir šiaip turime užtektinai Blindų garbintojų.¹⁵

Antologiją „Besišypsanti mergaitė“ K. Korsakas irgi vertino teigiamai, tačiau jau atviriau pripažino, kad čekų kalbos nemoka, todėl užsiminė apie vertimo platesnį ir gilesnį vertinimą, kuris paliekamas kitiems recenzentams. Visgi literatūros kritikas tvirtino, kad P. Dovalgos vertimas yra tikslus ir kūrybingas, ne pažodinis. Be K. Korsako, antologiją vertino ir literatūros kritikas Julius Būtėnas: jo teigimu, P. Dovalga, versdamas daugiau nei dešimties autorių kūrinius, visų jų stilistiką suvienodino, todėl lietuviškoje versijoje jie prarado individualią literatūrinę intonaciją. Be to, J. Būtėnas priekaištavo vertėjui dėl, kritiko teigimu, nerimto antologijos pavadinimo. Dar vienas antologijos recenzentas Edvardas Viskanta gyrė tinkamą knygos sudarymą, tačiau prikišo vertėjui, kad lietuviškame čekų kūrybos variante kalba nuskurdinta. Be to, E. Viskanta labai kritikavo knygoje išspausdintą čekų literatūros apžvalgą: netinkama šios literatūros periodizacija, pernelyg įmantrus P. Dovalgos kalbos stilius, korektūros klaidos – argumentai, bylojantys apie vertėjo kelio nelygumus. „Besišypsanti mergaitė“ recenzija įvertino ir Stepas Vykintas: jis gyrė tinkamą knygos sudarymą, tačiau peikė, kad į antologiją įtraukti kai kurie autoriams necharakteringi kūriniai. Poeto, literatūros kritiko Juozo Žlabio recenzija kritiška: antologiją sudaro daugiausia XX amžiuje parašyti kūriniai, todėl ji neatspindi ir neperteikia čekų literatūros istorinės raidos. Be to, J. Žlabio nuomone, P. Dovalgos įvadinis straipsnis knygoje pernelyg iškilmingas. Vėliau antologijos sudarymą, vertimus ir patį knygos pasirodymą labai gyrė šiuolaikinis čekų–lietuvių kalbų vertėjas, poetas Almis Grybauskas. Svarbu pažymėti, kad antologijos vertėjas ir sudarytojas P. Dovalga savąjį darbą pasirašė Prano Ramučio slapyvardžiu, todėl, pasak P. A. Mikšos, recenzentai, tikėtina, niekaip negalėjo susieti P. Dovalgos patirties ir asmenybės su jo išverstų tekstų kokybės vertinimais.

K. Čapeko „Karo su salamandromis“ recepcija nebuvo tokia turtinga kaip antologijos, tačiau kelios recenzijos vis dėlto pasirodė. Literatūros kritikas, poetas Antanas Venclova, pasirašydamas A. Laisvydo slapyvardžiu, savą kritiką labiau nukreipė ne į P. Dovalgos vertimo kokybę, o į patį autorių K. Čapeką: šiam būdinga neabejotina literatūrinė meistrystė, tačiau idėjiškai jis bejėgis ir užima nepakankamai antihitlerinę poziciją. Pasak šio recenzento, P. Dovalga neturėjęs kitos išeities, kaip tik pateikti lietuvių skaitytojui prastą kūrinį, nes šio čekiškas originalas nerišlus, neturi fabulos ir apskritai neverstinas į lietuvių kalbą.

¹⁴ Mikša, „Žymų bohemistą prisimenant“, 30.

¹⁵ Ruseckas, Petras, „Knygos“, *Lietuvos aidas*, 1935, nr. 276, 2.

Kitas recenzentas, Juozas Sodaitis, išreiškė A. Venclovos nuomonei priešingą poziciją – K. Čapeko romano fabula labai įdomi ir pats kūrinys išverstas tinkamai.¹⁶

Be šių vertimų, P. Dovalga dar bandė lietuvių kalba perteikti keletą dramaturgijos kūrinių, tačiau jų lietuviškosios recepcijos tarpukario periodikoje aptikti nepavyko.

Prano Dovalgos literatūrinių vertimų recepcijos pretekstai ir kontekstai

P. Dovalgos literatūrinių vertimų pretekstų analizė – tai nagrinėjimas, kokius autorius versti imasi pradedantysis, o vėliau ir įgudęs vertėjas. P. Dovalgos vertimų bibliografija yra tiesiogiai susijusi su čekų rašytojo K. Čapeko kūryba. Kaip ir P. Dovalga, K. Čapekas – žurnalistas, kuriam buvo svarbi aktuali jo šalies socialinio gyvenimo tikrovė bei padėtis. Šis čekų prozininkas, dar būdamas gyvas, išgarsėjo kaip socialinės, fantastinės satyros kūrinių autorius. Esminis jo rūpestis buvo anumečių visuomenės reiškinių meninė analizė ir ateities projekcijos. Kaip ir P. Dovalga, K. Čapekas dirbo ir dramaturgijos srityje, kurį laiką buvo vieno iš Čekijos teatrų darbuotoju.¹⁷

Kitas P. Dovalgos verstas autorius – I. Olbrachtas – irgi, kaip ir P. Dovalga, buvo žurnalistas. Yra žinoma, kad I. Olbrachtas 1905 m. pradėjo redaguoti socialistų judėjimo periodinį leidinį Vienos mieste. 1920-aisiais šis rašytojas įstojo į Čekoslovakijos komunistų partiją. Dėl savo politinių pažiūrų ir veiksmų buvo du kartus įkalintas. 1929 m., pasikeitus vadovybei, iš Komunistų partijos išstojo. Jo kūryboje buvo itin psichologizuojamas personažų elgesys ir jo interpretacijos. Romanas „Plėšikas Nikola Šuhaj“, kurį į lietuvių kalbą išvertė P. Dovalga, rašytojo tėvynėje tapo folkloriniu pasakojimu. Visa I. Olbrachto biografija ir kūryba byloja apie stiprius ryšius su kairiosiomis politinėmis pažiūromis ir didelį moralinį, kairįjį, socialinį jautrumą.¹⁸

Į P. Dovalgos sudarytą antologiją „Besišypsanti mergaitė“ įtraukti tie autoriai, kurie anuomet buvo aktualūs ir Čekoslovakijoje, ir Lietuvoje – daugiausia XX amžiaus čekų rašytojai.¹⁹

Siekiant kontekstualizuoti P. Dovalgos vertimų recenzentų tekstuose pateiktus vertinimus, reikia aptarti pačių recenzijų autorių asmenybes ir kūrybą. Ir „Plėšiką Nikola Šuhaj“, ir „Besišypsantią mergaitę“ vertino literatūros kritikas K. Korsakas, kuris save siejo su marksistinės krypties literatūros kritika. K. Korsakas – vienas iš „Trečio fronto“ steigėjų. Pažymėtina, kad bičiuliški santykiai jį siejo ir su kitu P. Dovalgos vertimų recenzentu A. Venclova. K. Korsakas buvo vienas aktyviausių komunistinio jaunimo veikėjų tarpukario Lietuvoje. 1928 m. jis buvo įkalintas oficialiosios Lietuvos valdžios sprendimu, o

¹⁶ Mikša, „Nežinomas autorius“, 3–4.

¹⁷ „Karel Čapek“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 lapkričio 2, <http://https://www.vle.lt/straipsnis/karel-capek>.

¹⁸ „Olbracht, Ivan“, *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, žiūrėta 2024 lapkričio 2, <https://encyclopedia.yivo.org/article/370>.

¹⁹ Mikša, „Nežinomas autorius“, 3–4.

1931-aisiais pasitraukė iš „Trečio fronto“ dėl politinių pažiūrų skirtumų tarp šio judėjimo dalyvių.²⁰

Kitas „Plėšiko Nikola Šuhaj“ recenzentas buvo politikas P. Ruseckas. Yra žinoma, kad jis ne vieną kadenciją buvo Seimo narys, o 1929 m. pasireiškė kaip Komiteto spaudos atgavimo 25-mečiui minėti narys ir sekretorius. P. Rusecko politinės pažiūros buvo artimos Prezidento Antano Smetonos autoritariniam režimui. P. Rusecko biografija ir veikla liudija, kad šis politikas turėjo gyvą ir jautrų, nuolatinį kultūrinį interesą veikti šalies kultūros ir jos politikos sferoje.²¹

Antologijos „Besišypsanti mergaitė“ vienas iš recenzentų buvo rašytojas, žurnalistas, kritikas, redaktorius J. Būtėnas. Ryškiausias ir svariausias jo indėlis į lietuvių literatūrą – sukurti realistiniai apsakymai apie kaimo buitį ir žmones. J. Būtėnas buvo kairysis, vėliau nepatyręs jokių represijų sovietinėje Lietuvoje ir netgi okupacinio režimo sąlygomis išgarsėjęs bei padaręs literatūrinę karjerą.²²

Priešingų, dešiniųjų, politinių pažiūrų buvo „Besišypsančios mergaitės“ recenzentas, žurnalistas, pedagogas ir vertėjas E. Viskanta. Jis priklausė tarpukario Lietuvos tautininkų partijai. Jo pateiktas antologijos vertimo vertinimas – vienas objektyviausių dėl tos priežasties, kad požiūrį į P. Dovalgos išverstą tekstą nulėmė ne vien jo politiniai įsitikinimai, bet ir profesionalumas bei įgūdžiai, įgyti pačiam verčiant grožinę literatūrą į lietuvių kalbą iš kelių kitų užsienio kalbų.²³

Dar vienas minėtos antologijos vertintojas – literatūros kritikas S. Vykintas. Jis atstovavo savojo laikotarpio autoritarinei valdžios linijai, buvo dešinysis. Kelerius metus S. Vykintas dirbo dienraščio „Lietuvos aidas“ Literatūros skyriaus redaktoriumi.²⁴

Poetas, prozininkas, publicistas J. Žlabys, parengęs P. Dovalgos sudarytos ir išverstos antologijos recenziją, – ryški tarpukario Lietuvos literatūrinio gyvenimo figūra. Jis labiausiai pasižymėjo kaip avangardistas, artimas „Keturių vėjų“ judėjimui. Kaip ir S. Vykintas, J. Žlabys dirbo laikraščio „Lietuvos aidas“ redakcijoje.²⁵

K. Čapeko „Karo su salamandromis“ vertimo recenzijos autorius A. Venclova irgi buvo kairiųjų politinių pažiūrų, dalyvavo „Trečio fronto“ veikloje. Kitas P. Dovalgos atlikto čekų autoriaus kūrinio vertimo recenzentas, žurnalistas, rašytojas, leidėjas, dailininkas J. Sodaitis sietinas su tarpukario Marijampolės kultūriniu ir literatūriniu gyvenimu.

²⁰ Raškauskas, *Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)*.

²¹ Veilentienė, Audronė, „Lietuvos Seimo istorija“, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai* 78 (2) (2010), 82–85.

²² Tamošaitis, Mindaugas, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: legalios galimybės sovietinei propagandai skleisti“, *Parliamentary Studies* 4 (2005), <https://doi.org/10.51740/ps.vi4.379>.

²³ „Edvardas Viskanta“, *Lietuvos rašytojų sąjunga*, žiūrėta 2024 lapkričio 6, <https://rasytojai.lt/rasytojai/viskanta-edvardas>.

²⁴ Tamošaitis, Mindaugas, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: „penktosios kolonos telkimo pradžia“, *Parliamentary Studies* 3 (2004), <https://doi.org/10.51740/ps.vi3.387>.

²⁵ *Ibid.*

Būdamas anuometės šalies provincijos kultūros veikėjas, jis bendradarbiavo su oficialiaja tarpukario laikotarpio periodika; vėliau emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas.²⁶

Dar vienas svarbus veiksnys, charakterizuojantis P. Dovalgos vertimų iš čekų kalbos recenzijų vertinimų kontekstus, yra leidiniai, kuriuose pasirodė minėtų recenzentų parengti tekstai.

K. Korsakas ir „Plėšiko Nikola Šuhaj“, ir „Besišypsančios mergaitės“ recenzijas publikavo savo paties nuo 1930 m. redaguotame žurnale „Kultūra“. Šis leidinys tarpukario Lietuvoje nuolat formavo Sovietų Sąjungos garbinimo pažiūras, buvo atvirai marksistinis. Šiame leidinyje P. Dovalgos vertimų recenzijas publikavo ne tik K. Korsakas, bet ir A. Venclova.

P. Rusecko ir S. Vykinto recenzijos pasirodė oficioziniame dešiniųjų laikraštyje „Lietuvos aidas“. Šis leidinys tvirtai atstovavo tuometės politinės valdžios linijai. Daugelis kairiųjų politinių pažiūrų pagrindinių arba pusiau pagrindinių leidinių tarpukario Lietuvoje nuolat siekė sudaryti ideologinę atsvarą „Lietuvos aidui“.

J. Būtėno tekstas apie P. Dovalgos sudarytos ir išverstos antologijos kokybę bei E. Viskantos parengta „Karo su salamandromis“ vertimo recenzija pasirodė katalikiškame, tradiciniame, filosofinės orientacijos žurnale „Židinys“. Suprantama, kad dauguma šio leidinio publikacijų siejamos su dešiniąja politine ideologija.²⁷

E. Viskanta savąjį tekstą publikavo tautininkų prižiūrintame dešinėsios krypties žurnale „Vairas“, kuris buvo tiesioginis valdžios minties ruporas. Apie šio periodinio leidinio kryptį daug pasako faktas, kad iki A. Smetonos atėjimo į valdžią „Vairas“ buvo leidžiamas kas mėnesį, o dešiniajam diktatoriui įsitvirtinus, buvo finansuojama kassavaitinė jo leidyba.²⁸

J. Žlabio parengta „Besišypsančios mergaitės“ vertimo recenzija publikuota opoziciniame laikraštyje „Lietuvos naujienos“, kuris ėjo vos dvejus metus – 1935–1936 m. Šis leidinys per jo leidybos laikotarpį nuolat būdavo baudžiamas už publikacijas, nukreiptas prieš oficialią šalies valdžią.²⁹

J. Sodaitis savo mintis apie P. Dovalgos atliktą „Karo su salamandromis“ vertimą paskelbė regioniniame laikraštyje „Suvalkų kraštas“, kuris leistas nuo 1937 iki 1949 m.³⁰

²⁶ „Juozas Sodaitis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 27, <https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-sodaitis>.

²⁷ Noreika, Dainius, „Senovės istorijos žinių sklaida žurnale „Židinys“ 1924–1940 m.“, *Historia universalis in Lithuania* 14 (2013), 47.

²⁸ Tamošaitis, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: „penktosios kolonos telkimo pradžia“.

²⁹ „Lietuvos naujienos“, *Žurnalistikos enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 30, <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>.

³⁰ „Suvalkų kraštas“, *Žurnalistikos enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 30, <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>.

Išvados

P. Dovalgos biografijos, vertimų recepcijos apžvalga, pretekstų ir kontekstų analizė leidžia teigti, kad vertėjas iš čekų kalbos perteikti lietuviškai kūrinius rinkosi gana tendencingai – dominuoja kairiųjų ir komunistavusių Čekoslovakijos rašytojų tekstai. Jų autoriai jau tarpukariu buvo žinomi kaip aktyvūs (pusiau) pagrindžio veikėjai šalyje, kurioje P. Dovalga praleido paskutinį savo gyvenimo laikotarpį.

P. A. Mikšos pateiktoje vertimų recepcijos apžvalgoje, skirtingai nuo mūsų tyrimo, nekvestionuojama, kokios buvo rašiusių apie P. Dovalgos vertimus politinės pažiūros bei vertybinės preferencijos. Šiame straipsnyje, palyginus recenzentų biografijas ir jų išsakytus vertinamuosius teiginius apie P. Dovalgos darbus, ryškėja, kad šiems vertinimams įtaką darė tai, kokių autorių kūrinius P. Dovalga vertė: dažniausiai kuo labiau recenzentas yra kairiųjų pažiūrų, tuo, pasak jo, vertimo kokybė geresnė; jei P. Dovalgos išverstą knygą vertina dešiniųjų, konservatyviųjų pažiūrų recenzentas, tai vertėjo darbas vertinamas gana kritiškai ir dažniausiai vienareikšmiškai neigiamai.

Tokias literatūros ir politikos sąsajas P. Dovalgos vertimų recenzavimo atvejais patvirtina ir leidinių, kuriuose publikuotos recenzijos, redakcinė ir politinė linija. Tarpukario Lietuvoje buvo įprasta periodikai sluoksniuotis pagal jai rašiusių autorių politines pažiūras ir redakcijų vadovų lojalumą tam tikrai politinei jėgai. P. Dovalgos darbų vertinimai kairiojoje spaudoje kone visada teigiami, o štai oficialiojoje, A. Smetonos režimui paklusiojoje spaudoje į vertėjo darbus žiūrima mažų mažiausiai skeptiškai ir dar dažniau tiesiog neigiamai.

Nepamirštant fakto, kad savo darbus P. Dovalga dažniausiai pasirašydavo slapyvardžiais, negalima be abejonių teigti, jog recenzentai paprasčiausiai asmeniškai pažinojo vertėją. Didesnę įtaką recenzijose išsakytiems vertinimams darė patys literatūros kūrinių originalai čekų kalba ir jų autoriai.

Kita vertus, suprantant, kad bent keli staigūs P. Dovalgos gyvenimo posūkiai (studijų vietos keitimas, emigracija į Čekoslovakiją ir žūtis) iki šiol stokoja priežasčių ir motyvų paaiškinimo, ir remiantis istoriko, humanitarinių mokslų daktaro K. Raškausko disertacijoje pateiktu tyrimu, galima daryti prielaidą, kad P. Dovalga priklausė tarpukario komunistavusių veikėjų grupei, kuri veikė emigracijoje. P. A. Mikša visus šio vertėjo gyvenimo posūkius argumentuoja guviu ir nenuoramos temperamentu, kuris P. Dovalgai neva neleido nustygti vienoje vietoje. P. Dovalgos vertimų recepcijos analizė leidžia vėlgi daryti prielaidą, kad vertėjas aiškiai suprato, ką ir kodėl daro – kodėl keitė studijų vietas ir pasitraukė į užsienį. Kad šios prielaidos virstų neabejotiniais, dokumentais pagrįstais išvadinais teiginiais, reikalingi kiti, kairiųjų judėjimų praeitį nagrinėjančių istorikų darbai, kuriuose būtų remiamasi konkrečiais faktais ir šaltinių, turbūt esančių dabartinės Čekijos archyvuose, medžiaga. Mūsų literatūrologinis tyrimas suteikia pagrindą teigti, kad P. Dovalgos vertimų recepcija buvo labiau veikiamą pretekstų ir kontekstų nei gero čekų kalbos, literatūros ir kultūros išmanymo bei literatūros kritikų profesionalumo. Dar vienas mokslinis uždavinys, kylantis iš tokios išvados, yra tas, kad P. Dovalgos vertimai reikalauja ateityje būti tiriami ne politiniu ir ideologiniu aspektu, o remiantis literatūrologinėmis, čekų ir lietuvių literatūrų ryšių išmanymu pagrįstomis kompetencijomis.

Literatūra

- Besišypsanti mergaitė*. Kaunas: Spaudos fondas, 1936.
- Čapek, Karel, *Karas su salamandromis*. Marijampolė: Dirva, 1937.
- „Edvardas Viskanta“, *Lietuvos rašytojų sąjunga*, žiūrėta 2024 lapkričio 6, <https://rasytojai.lt/rasytojai/viskanta-edvardas>.
- Gudaitis, Leonas, *Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.
- Jauss, Hans Robert, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, *Senoji Lietuvos literatūra: Literatūros istorija ir jos kūrėjai* 17 (2004).
- „Juozas Sodaitis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 27, <https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-sodaitis>.
- „Karelas Čapekas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 lapkričio 2, <http://https://www.vle.lt/straipsnis/karel-capek>.
- Korsakas, Petras, „Romanas apie plėšiką“, *Kultūra* 8 (1935), 485–487.
- „Lietuvos naujienos“, *Žurnalistikos enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 30, <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>.
- Mačiulis, Dangiras, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
- Mikša, Petras Algis, „Nežinomas autorius“, *Draugas*, 2012, nr. 2, 3–4.
- Mikša, Petras Algis, „XX amžius: Pranas Dovalga – užmirštas ir atrastas idealistas – Lietuvoje ir Čekoslovakijoje“, *Lietuva ir Čekija* 22–24 (2013), 8–293.
- Mikša, Petras Algis, „Žymų bohemistų prisimenant“, *Tarp knygų* 7–8 (2013), 28–31.
- Noreika, Dainius, „Senovės istorijos žinių sklaida žurnale „Židinys“ 1924–1940 m.“, *Historia universalis in Lithuania* 14 (2013), 47.
- Olbracht, Ivan, *Plėšikas Nikola Šuhaj*. Kaunas: Sakalas, 1935.
- „Olbracht, Ivan“, *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, žiūrėta 2024 lapkričio 2, <https://encyclopedia.yivo.org/article/370>.
- Raškauskas, Kęstutis, *Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2014.
- Ruseckas, Petras, „Knygos“, *Lietuvos aidas*, 1935, nr. 276, 2.
- „Suvalkų kraštas“, *Žurnalistikos enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 30, <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>.
- Tamošaitis, Mindaugas, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: legalios galimybės sovietinei propagandai skleisti“, *Parliamentary Studies* 4 (2005), <https://doi.org/10.51740/ps.vi4.379>.
- Tamošaitis, Mindaugas, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: penktosios kolonos telkimo pradžia“, *Parliamentary Studies* 3 (2004), <https://doi.org/10.51740/ps.vi3.387>.
- Veilientienė, Audronė, „Lietuvos Seimo istorija“, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai* 78 (2) (2010), 82–85.

Ramūnas ČIČELIS

Vytautas Magnus University, Lithuania

RECEPTION OF LITERARY TRANSLATIONS BY PRANAS DOVALGA

Summary. The article examines the reception of the works of Pranas Dovalga, the Lithuanian translator from Czech, in the Lithuanian press between the two world wars, based on his biography and an overview of this reception in the texts by the journalist Petras Algis Mikša. The main focus of the research is on uncovering the pretexts and contexts of the reception of Dovalga's translations, thus delving into the motives that encouraged the translator to render many Czech fiction authors into Lithuanian. In addition, the article analyzes the biographical links between Dovalga's reviewers and the authors of the translations' original texts and discusses the political currents in the Lithuanian press between the two world wars in which the reviewers' articles on Dovalga's translations were published. The article concludes by showing that reviewers' opinions on the quality of Dovalga's works correlate with the political beliefs of the authors, reviewers, and publications of his translations. The research presented in this article makes assumptions that could explain the motives and reasons behind some of Dovalga's biographical choices.

Keywords: Pranas Dovalga, Czech literature, translations, reception, interwar period.